

Felekezeti szabadelvűség és nemzeti egység.

E Szemle októberi füzetének élén a »socialis ismeretek tanításának kérdése a közoktatás körében« tárgy altatván, ott hivatkozás fordul elő az erkölcsi nevelésre is, melynek cél-szerű szervezése hatalmas eszköz lehet a nemzeti egységes életfelfogás kialakításához. Ezt a gondolatot kívánom én tovább fűzni.

A cultustárcza folyó évi költségvetésének tárgyalása alkal-mával feltűnően előtérbe nyomult a vallásszabadság és feleke-zeti béke kérdése. Hogy ez nem ötletszerűleg történt, kitűnik abból, hogy a vallás- és közoktatásügyi minister és olyan politikai kiválóságaink, mint Apponyi, Tisza és Andrássy is, kiterjeszkedtek erre beszédükben. A felekezeti béke s a vallás-erkölcsiségnek ezzel kapcsolatos kérdése a normális állami létet élő nemzetek életében is kiváló fontosságú, még nagyobb azonban a jelentősége e kérdéseknek egy különösen nehéz viszonyok közt élő, állami léte valódi kiépítéséért és minden fenntartás nélküli elismertetéseért küzdő nemzetre nézve. Távoli nemzeti céljainknak vélek tehát szolgálatot tenni, midőn a költségvetési vita során e kérdésekről elhangzottakra vissza-térve, azokból egy – életképessége esetén – messze kiható reformeszme csiráját kívánom kifejtetni.

E vitában nyugodtan haladtak a tárgyalás hullámai, míg fel nem tornyosultak egy ponton, ahol a szabadkőmivesség bizonyos árnyalatainak a törekvései és a katholikusság benső hitélete kerültek egymással szembe. Nem lényeges, hogy az ezen összeütközésből keletkezett hosszú és heves vitában mi minden hangzott el, az sem lényeges, hogy ebben a mérkő-zésben melyik fél aratott fényesebb szónoki babért: de egy körülményt ki kell emelnünk ebből a diskusszióból merített tanulságképpen, s ez az, hogy Magyarországon az ál-liberalis-mus ideje lejárt.

De a cultusvitának egyéb tanulságai is voltak. Hogy ezeket minél élesebben láthassuk, röviden összegezem a felekezet; vitába kapcsolódó kijelentéseket.

A vallás- és közoktatásügyi minister oly politikai irányzatot kivan követni, mely szerint »minden oly erő, mely a nemzet igazi haladásának és fejlődésének érdekében áll és minden oly erő, amely erkölcsi tartalommal bír: szabadon fejlődhessék«. Már ezekben a szavakban is foglaltatik biztosíték a felekezeti béke számára, de még határozottabb e tekintetben az a későbbi kijelentés, hogy a felekezeteskedés minden eszközzel megakadályozandó, minthogy az veszélyezteti magát a vallásos szellemet s azonkívül *haza és nemzet elleni bűn. mivel bennünket egymástól elválaszt.* A különféle erők érvényesülésével szemben az összhang az ország ezeréves tradicionális alapjának fenntartásával biztosítandó. Culturánkat keresztény, magyar és demokratikus szellemmel kívánja a minister telíteni. Hogy a nemzeti jellegre mily nagy súlyt helyez, kitűnik a bevezető beszéde kezdetén elhangzott ama kijelentésből, mely szerint culturánknak éppen más nemzetek culturájánál is nemzetibbnek kell lenni. Hadat üzen annak a destructiv irányzatnak, mely a tekintélyt tagadja, a történelmi jogokat el nem ismeri s a vallás erkölcsi elveknek a nevelésből való kiküszöbölését célozza, és hazafias kötelességének jelent! ki minden eszközzel odahatni, hogy a nemzet ne sodortassék az erkölcsi decompositio útjára.

Tisza kiváltképpen a felekezetiesség ellen emeli fei szavát, mely jelenség fogalmába az egyedül üdvözítőnek tartott atheismust és kosmopolitismust is beleérti. A szabadkőművességről szólva kárhoztatja, hogy ennek az intézménynek az élére egy fiatal törtetőkből álló csoport került, melynek tagjai a szabadkőművességet egyéni céljaik elérésére használják lépcsőfokul. A szabadkőművességnek ez az elfajulása csak egyik megnyilvánulása annak az általában elhatalmasodott szellemi iránynak, hogy mindenki komoly munka nélkül, féltudással akar érvényesülni. Ennek az iránynak leküzdése céljából munkára hívja a társadalmat s óva int, hogy eközben kerüljük *mindazt.* ami a társadalom egységét *megbonthatná.* Kiemeli, hogy – mindaddig, amíg túlzásokra nem ragadtatják magukat – az összes felekezetekre nagy hivatás vár ezen a téren. Helyesli a vallásoktatásnak a minister által tervbevett továbbépítését a közoktatásban és egyáltalán az ifjúság vallásos életének felkarolását. Kárhoztatja a felekezeti intézetek megszüntetésére irányuló törekvéseket, viszont azonban távol kívánja tartani a közoktatástól a sektarianismus szellemét. A felekezetiesség veszélyét főként abban látja, hogy a saját felekezetbeliek komolyabb részét a radikalismus és az atheismus karjaiba hajtja. Hogy a kellő mértéket fenntartsuk, arra Magyarországon van-

nak tradíciók, nevezetesen a magyar szabadelvűség ama nemes, tiszta tradíciói, »amelyek egyesítik a hitet a tudással, a vallást az egyházzal, a *szabadságot* az erkölcsi rendhez való *ragaszkodásai*«.

Apponyi tiltakozik az ellen, hogy a congregatiók ügye, a katolikus egyház eme benső hitéleti mozzanata, mely sem az egyes hitfelekezetek közti, sem pedig az egyház és állam közti viszony körébe nem tartozik, az országgyűlésen vita tárgyává tétessék, annál is inkább, mivel nagy nemzeti feladatok várnak megoldásra. E feladatokhoz azzal a szándékkal kell hozzáfognunk, hogy a »nemzet erejét, a nemzet nagyságát gyarapítsuk és távolítsunk *el a nemzetből mindent*, ami annak egységét, ami annak kohaesióját, ami erkölcsi összetartozandóságának érzetét gyengíti«.

Kárhoztatja, ha az egyes egyházak benső hitéletének mélyítése gátoltatik, mert ezzel a nemzet erkölcsi életerejének egyik rugóját bántjuk meg és gyöngítjük azoknak az ellenhatásoknak egyikét, melyek a minden ember lelkében bennlevő és a nemzetet megtámadó destructiv erő ellen vannak hivatva működni. A vallásszabadság mibenlétét a következőképpen apostrophálja: »a különböző vallási meggyőződések a maguk teljes ethikai tartalmát érvényesítve egymást tiszteljék, egymás iránt türelemmel legyenek, egymásnak törvény által biztosított egyenjogúságát elismerjék és senkinek buzgósága a másiknak megtámadására ne vezessen.«

Andrássy kárhoztatja az osztályok és felekezetek gondolat- és érdekköréből eredő jelszavakat, mint amelyek ártalmára vannak a nemzeti egységnek. Nem kevésbé széttagoló hatású erő a szabadgondolkodás, mely – minden elméleti jogosultsága dacára – aggressiv fellépte esetén veszedelmes és emellett igazságtalan, mert a *szabadgondolkodók nagyobb sebet ejthetnek a hittel bírók lelkén, mint fordítva*. A vallás a legnagyobb emberi értékek és a társadalom legkiválóbb összetartó erőinek egyike. Megkülönböztetendő azonban a vallástól a felekezetiesség, mit Magyarországon károsnak tart, mert csekély népességünknel és a felekezetek nagy számánál fogva könnyen származhatik belőle éles küzdelem és gyűlölködés. Történelmünk folyamán is csak a felekezetek versengése és ennek kihasználása folytán vált sokszor lehetővé a központi hatalom túlkapása. A magyar nemzet komoly veszély esetén a jövőben is csak úgy fogja a helyét megállani tudni, ha a felekezeti széttagoltság nem veszélyezteti a társadalom egységes és együttes működését. Az egységesítésnek annyira híve, hogy szükségesnek tartja, hogy a nevelőintézetek zöme állami legyen; azonban a felekezeti iskolák erőszakos államosítását elítéli. A congregatiók kérdésében a szabadság álláspontjára helyezkedik, de az Ígéret szentsége miatt hibáztatja, ha gyermekektől olyan ígéret vétetik, amelynek horderejét még nem

képesek felfogni. A legnagyobb bajnak tartja a sok, különböző önérzet fejlődését és *azt szerelné, ha Magyarországon csak egy önérzet uralkodnék: a nemzeti önérzet.* Annak a teljesen szabadelvű politikának híve, melynek az országban mindig voltak hagyományai.

Mint ebből a rövid szemléből látható, a lefolyt cultusvita különböző pártállású és különböző politikai múlttal bíró vezérszónokainak felfogása igen közel áll egymáshoz: mind összetalálkoznak az igazi szabadelvűség és nemzeti egység gondolatában. A szoros nemzeti kapcsolat szükségességének hangsúlyozása mellett a cultusminister minden erkölcsi tartalommal bíró erő szabad fejlődését, Apponyi a különböző vallási meggyőzések etnikai tartalmának érvényesítését, Tisza az egyes felekezetek által képviselt szellemi értékek kellő kifejtését kívánja, míg Andrassy az eszményi szabadelvűség uralmát óhajtja. A nemzeti egység gondolata Andrassy-nál jut a legközvetlenebbül kifejezésre, amennyiben a nemzeti önérzetben eszközt is jelöl meg a nemzeti egység biztosítására. Ez az egységes nemzeti önérzet képezi a kifejtett eszmék határvonalát az egyik oldalon és az Apponyi által védeltetett különböző vallási meggyőzések a másikon.

Önként merül fel a kérdés: összeegyeztethető-e ez a kettő egymással? Kétségtelen, hogy a benső vallási meggyőződésben mutatkozó különbségek az önérzetben is idéznek elő bizonyos eltéréseket, de ezek oly árnyalatszerűek, hogy nem zavarják meg azt az összhangot, mely más alapon – ha szűkebb keretben is – létrehozható. Ily alkalmas alapnak kínálkozik erre a közös erkölcsi felfogás. Az önérzet ugyanis, mely nem olyan abszolút és elvont lelki jelenség, mint az emberi lélek legmélyén rejtőző vallási érzület, hanem már realistikusabb s a külső életviszonyokhoz simuló, főként az erkölcsi felfogásra támaszkodik s a vallási érzéssel csak bizonyos távolabbi kapcsolatban van. Az erkölcsi felfogás voltaképpen ugyan mindenkinek a vallási felfogásán (e kifejezés alatt itt az anyagelvűek világnézetét is értve) épül fel, de értelmi elemekkel annyira kevert s a külvilággal oly sűrűn jut érintkezésbe, hogy mintegy közvetítő kapcsot képez az ember belvilága és a külső világ között. Nincs tehát akadálya annak, hogy bár különböző vallási meggyőződés mellett, de nagy vonásokban közös erkölcsi felfogás uralomra juttatása révén egy nemzet társadalmának átlagönérzete egyenlősíttessék. Ezt biztosítandó, a nevelés és oktatás ügyét ennek a célznak a szolgálatába kell állítnunk. A legnagyobb eredmény ezen a téren az internátusok útján érhető el. Ezek fejlesztését a vallás- és közoktatásügyi minister célba is vette. Hogy azonban ez a helyesnek felismert út a nemzeti haladás számára addig se legyen elzárva, míg az ország pénzügyi

viszonyai az internátusok nagyobb mérvű fejlesztésére tért engednek, legyen szabad egy addig is megvalósítható reform-eszmére felhívnom az illetékes körök figyelmét.

A paedagógiában – épp úgy, mint a büntető jogszolgáltatás terén – semmi sem végzetesebb, mint az egyénítés (*individualisatio*) mellőzése s egyáltalában helyes eljárásmodnak vagy alapelvnek a fennforgó különös körülményekre való minden tekintet nélküli alkalmazása. Ilyen hibás módszer érvényesül az erkölcsi nevelés terén. Jóllehet, az értelmi és érzelmi oldal igen különböző arányokban van kifejlődve, mégis a gyermeknek minden áron a kedélyvilága és képzelete révén törekszünk a lelkéhez férni s az erkölcsi tételeket ezen az úton akarjuk beléoltani.

Az erkölcsstan, mint a philosophia egyik ága, az egész életet felöleli minden oldaláról s ennél fogva a legkülönfélébb ismeretrendszerek keretében tárgyalható. A középiskolák tananyagát képező tárgyak közül főként a philosophia, a történelem, az irodalom, a természet- és a netán felveendő társadalomtudományok kínálóznak alkalmas közegül az egyéni és társadalmi lét erkölcsi törvényeinek értelmi alapon, példák bemutatásával és analógiák felállítása útján való előadására. ¹⁾ Különösen fontos a történelemnek az erkölcsoktatás czeljaira való felhasználása. A történelem igen hathatós eszköz az ősök jellemnagysága révén a szép nemzeti jellemvonások erősítésére. Hazánknak erkölcsi tanulságokban kimeríthetetlen, győzelemben és bukásban egyaránt magasztos története, mely az önfeláldozásnak oly fenkölt példáit tárja fel, szükségképp fokozottabb mérvben fogja éreztetni tisztító, nemesítő és jellemképző hatását, ha a benne rejlő tanulságok czéltudatosan állíttatnak az ifjúság elé. A társadalomtudományok viszont alkalmasak volnának a társadalom, a társas élet főbb hibáinak a feltárására, amivel kapcsolatban igen sok, egész életre kiható, helyes tanácssal volna ellátható az ifjúság.

A tennivaló tehát ez: foglaltassanak rendszerbe mindazok az erkölcsi tételek, melyek az említett tárgyakból kivonhatók; hozassanak összhangba a bevett felekezetekben közös valláserkölcsi elvekkel és osztassanak el megfelelően az illető tárgyak között. A VIII. évi bölcséleti előtanulmányok keretében összefoglalható volna mindaz, ami az előző éveken át a különféle tárgyak keretében előadatott. E mellett a vallásoktatás és az abba illesztett valláserkölcsstan természetesen

¹⁾ A természet- és erkölcsstudományok érintkezéséről különösen az angol és amerikai irodalomban találunk értékes vizsgálódásokat. (WALLACE, SPENCER, HUXLEY, EMMERSON, BALDROIN stb.) A hazai irodalomban hamarosan SZITNYAI »Szív és ész« című művére utalhatok, melynek II. és III. fejezetében a felvetett eszme megvalósításánál nagyon értékesíthető elmefuttatások foglaltatnak.

teljes épségében továbbra is meghagyandó. Az ezen reform keresztülvételére a cultusministeriumban szervezendő bizottságba az illető szakok képviselőin kívül az összes felekezetek meghivatnának s így alkalmunk nyílnék arra, hogy vallás erkölcsi álláspontjukat – a híveik számarányának megfelelő számú képviselő útján – érvényesíthessék. Ily módon egyáltalán nem volna veszélyeztetve az, hogy a híveinek száma és történelmi múltja alapján birt állását és az erkölcsi életre gyakorolt befolyását minden egyes felekezet továbbra is megtarthassa. Éppen ezért ezt a reformot a különböző felekezetek egyházainak, az erkölcsiség leghivatottabb őreinek, visszautasítani: az individualistikus felfogás határtalan túlhajtása és olyan magatartás lenne, mintha az égő ház lakója visszautasítaná mások segítségét, csakhogy a tüzet egymaga olthassa. ¹⁾

Talán szükségtelen is megjegyezni, hogy a szóban levő reform nem tenne szolgálatot a szabadkőművesség vallásellenes irányú fractionnak, mert nemcsak nem gyöngíti meg a vallásos erkölcsöt, hanem azt szélesebb alapokra fektetve, egyenesen az erkölcsiség megszilárdítására vezet, s így közvetve magára a vallásosságra is kedvező hatást gyakorol. Ezt a problémát is úgy kell különben felfognunk, mint minden a nemzet életének évszázadokra irányt adó reformlépést, hogy t. i. jobb, ha a nemzet egész erejének összhangzó együttműködése alapján nyer megoldást, mint ha a nemzet ellenségeinek marad robbantó anyagul.

Hogy az egységesített morál milyen üdvös hatással leend hazai viszonyainkra, azt könnyen elgondolhatjuk, ha tekintetbe vesszük, hogy az egységes erkölcsi felfogás és az ezt leginkább kifejezésre juttató közös szokások milyen bántóan éreztetik ma hiányukat. Nemcsak a különböző társadalmi osztályokban, de ugyanazon társadalmi rétegen belül is nélkülözzük a közös erkölcsi felfogást és az egységes érintkezési formákat s éppen ebben rejlik egyik főoka a politikai, társadalmi, kulturális és hitéleti téren egyaránt észlelhető, folytonos összeütközéseknek és súrlódásoknak. Társadalmunk rétegeinek ezzel járó sűrű csuszamlásai közben a saját helyét senki sem érezvén biztosnak, önvédelemből még a nem-aggressiv

¹⁾ Hogy az értelmi alapon kifejtett erkölccstan mennyire összeegyeztethető a valláserkölccstannal, annak bizonyosságára példaképpen utalhatok FRANCK könyvére (La morale pour tous, Paris, 1884.), melynek 176. és 177. lapjain a következők foglaltatnak: »Dieu a une place dans l'histoire de tous les peuples; il est invoqué en tête de tous les codes; . . . l'homme s'adresse toute prière; à lui remonte tout sacrifice; à lui s'attachent les dernières espérances de ce monde. La morale serait donc inachevée, si elle ne s'élevait pas jusqu'à lui, si elle ne cherchait pas quels sont les lieux qui nous unissent à lui, quels sont les devoirs que nous imposent notre nature et la sienne.«

elemek is belesodrónak bizonyos egészségtelen versengésbe. Ez a versengő állapot, melyben látszatok, külsőségek és különcködések az érvényesülés főeszközei s a bármily áron elérendő siker a cél, egyre tovább növeli társadalmunk különeműségét. Nem kevésbé fokozzák széttagozódásunkat a különféle klikkek, nyílt és titkos szövetkezések, melyek a történelmi hagyomány mezébe burkolózó kiváltsági felfogásból kiindulva, jogosnak tartják tagjaikat a kívülállók rovására előnyökben részesíteni, sőt bizonyos szűkebb közérdeknek a nagy közérdek rovására való szolgálatát erénynyé avatják. A társadalom elemeinek ezzel a túlfeszített harczczal járó természetellenes helyváltogatása sociális és nemzeti életünkben oly laza állapotot teremt, mely kizárja a kellő társas összműködést és nemzeti törekvéseinket is veszélyezteti. Hogy viszont az egységes erkölcsi nevelésnek és a társadalom minél szélesebb rétegeire kiterjedő közös szokásoknak mily lekötő hatása van egy nemzet jellemére, s hogy az egységes erkölcsi felfogás s a kiforrt nemzeti szokások a sociális összműködés megkönnyítése révén mily hatalmas fenntartó és fejlesztő erőt képviselnek egy nemzet életében, erre nézve talán elég, ha a külföldi példák közül Angliára hivatkozom.

Ha az előadott eszme intézményileg testet öltene s a gyakorlat emberei által nemzeti életünknek egy hatékony szervévé fejlesztetnék, úgy hiszem, nagyban előkészítenők – és pedig a különböző vallási meggyőzések s az azokban rejlő erkölcsi erők és értékek minden veszélyeztetése nélkül – az Andrassy által óhajtott egységes nemzeti önérzet uralmát, s ezzel nemzeti egységünk megszilárdítása révén kulturális fejlődésünknek egy újabb lökést adva, igen hatalmas lépést tenénk az absolut nemzeti önállóság felé.

Gyulay Lajos.